

ne propun o călătorie inedită în universul tipografiei orădene și a producțiilor sale, de la începuturi până în preziua celui de-al Doilea Război Mondial, prin intermediul unor studii ce investighează istoria tiparului, situația și activitatea tipografiilor notorii din epocile de altădată – Hoffhalter, Seminarului romano-catolic, Sonnenfeld etc. Aflăm din volumul exigent, dar și din dialogul la care au fost „provocați” redactorii în cadrul prezentării lor, că studiile circumscrise tematicii au fost semnante de specialiștii Bibliotecii Naționale Széchenyi din Budapesta: Bánfi Szilvia, istoric în domeniul cărții vechi și al tipografiei; V. Ecsedy Judit, istoric literar și cultural; Boka László – orădean la origini – istoric literar și director științific; precum și de specialistul Eparhiei Reformate de pe lângă Piatra Craiului, Emődi András, expert în carte veche și arhivar. Lecturând acest album atractiv copertat, descoperim profesionalismul impecabil al autorilor în abordarea tematicii, deopotrivă că acesta a fost adus la viață din necesitatea de a umple golul creat de lipsa unei publicații de specialitate mai dezvoltate despre istoria tiparului la Oradea, cu începuturi atestate documentar încă din 1565. În vederea creării unui tablou unitar și complex între limitele de interes științific stabilite, dar și a asigurării continuității în evoluția istorică a tiparului, redactorii au găsit oportună includerea în carte, prin retipărire, a studiului cu caracter monografic semnat la începutul secolului al XX-lea de istoricul Naményi Lajos.

Așadar, albumul este aranjat pe următoarele capitole: *A váradi nyomdászat kezdete és 16. századi története (Apariția tiparului la Oradea și istoria acestuia în secolul al XVI-lea)*, autor Bánfi Szilvia; *A váradi könyvnyomtatás virágkora (Epoca de înflorire a tiparului la Oradea)*, autor V. Ecsedy Judit; *A katolikus papnevelde (szeminárium) nyomdájának hat évtizede (Istoria celor șase decenii ale Tipografiei Seminarului romano-catolic)*, autor Emődi András; *A nagyváradi nyomdászat története a 19. században (Istoria tiparului orădean în secolul al XIX-lea)*, autor Naményi Lajos și *Nyomdászattörténeti körkép Nagyváradon a 20. század első felében (Privire panoramică asupra evoluției tiparului la Oradea în prima jumătate a secolului al XX-lea)*, autor Boka László. Fiecare intervenție este bogată în referințe bibliografice reprezentative, nu neapărat cunoscute până în prezent în arealul nostru. Cartea incită la studiu și învățare, aducând o lumină nouă asupra domeniului analizat. Textele sunt însoțite de imagini de excepție, reprezentând facsimilele mai multor tipărituri și documente din epocă, aduse în discuție în premieră.

Considerăm parțiale concluziile autorilor și avem convingerea că volumul prezentat succint are perspectiva de a se constitui într-o lucrare de referință în domeniul arheologiei preindustriale și industriale și nu numai, plasate în contextul istoric al unui interval de aproape cinci secole de evoluție socială și culturală a orașului Oradea, oferind o privire suficient de pronunțată asupra activității unor personalități marcante din sfera tiparului și, de ce nu, a vieții antreprenoriale din trecut.

Ronald HOCHHAUSER

Ronald Hochhauser, *Contribuție la o istorie a industriei de fabrică la Oradea în perioada 1848-1948*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2010, 206 p.

Istoria industrială ne introduce într-un univers al tehnicii și al vieții muncitorești. Ca temă de cercetare, aceasta a beneficiat de unele studii, mici și mari, de-a lungul ultimilor ani. Locul ocupat de industrie în istoria Oradiei este important, orașul fiind un important centru industrial încă din perioada dualistă. De altfel, tradiția manufacturieră a urbei merge mult mai în spate în timp, până la atelierile meșteșugărești din incinta cetății și din așezarea existentă în jur, atât în evul mediu, cât și în cel modern.

Autorul are ca punct de plecare pentru lucrarea sa anul 1848, un an al revoluțiilor politice și economice. Volumul poate fi numit, așa cum însuși autorul sugerează în prefață, un mic tratat de „arheologie industrială”, beneficiind de surse altădată inaccesibile (în

principal documente, majoritatea în limba maghiară).

Dezvoltarea industrială a Oradiei din această perioadă a fost posibilă datorită condițiilor geografice favorabile, așa încât a fost posibilă crearea unor legături feroviare și rutiere directe și simple către orașe precum Budapesta, Cluj, Arad și Satu Mare. Nucleele industriale ale orașului au fost Fabrica de spirt aerian, Uzina de Apă și Uzina electrică.

În conturarea cercetării sale, autorul pleacă de la câteva monografii ale Oradiei și Bihorului, cea mai veche din anul 1901, următoarele acoperind anii până puțin după cel de-al doilea război mondial. Adăugate acestora sunt articolele de presă, reclamele vechi și documentele de arhivă.

Subiectul este abordat atât la modul general, cât și particular, în funcție de ramurile industriale analizate. Cadrul general al dezvoltării industriale locale este împărțit în mai multe perioade, respectiv cea habsburgică (de „tranziție de la manufactură la sistemul de fabrică”), cea austro-ungară, cea a Regatului României, apoi perioada administrației horthyste și, în final, perioada postbelică, până la naționalizarea de la începutul jumătății de secol comunist. Fiecare din aceste părți cuprinde o sinteză a investițiilor făcute în oraș pe perioade, atât cele publice, legate de transporturi, servicii etc., cât și private, în cazul nostru deschiderea de noi unități economice. Împărțirea pe perioade este binevenită, căci paginile abundă în informații, optându-se pentru inserarea denumirilor unor fabrici, a unor ani, astfel că cititorul se va putea orienta prin text destul de ușor. De pe acum menționăm că volumul cuprinde și două hărți ale orașului, de la 1900 și 1927, pe care sunt reprezentate toate întreprinderile menționate în text.

Deja din această parte a volumului remarcăm diversitatea domeniilor de activitate și a capitalului. Industria orădeană s-a specializat pe numeroase ramuri, de la industria ușoară, alimentară, până la cea a materialelor de construcții și a obiectelor casnice. Unitățile erau deținute de către întreprinzători maghiari, evrei, români ș.a.

Partea a treia intră în detaliile fiecărei ramuri de activitate, prima fiind silvicultura, unde familia Darvas era reprezentativă. Urmează industria alimentară, unde sunt enumerate principalele unități producătoare, documentele dezvăluind date privitoare la capitalul și volumul afacerilor fiecăreia. Autorul ne arată că în Oradea se produceau, în interbelic, boia, lapte, iaurt, apă minerală și produse de panificație. Un loc important aici îl au morile de apă și fabricile de spirt și drojdie, numeroase la începutul secolului XX și cu un rol economic crescut.

Despre industria textilă aflăm că s-a dezvoltat în special în perioada interbelică. Fabricile locale produceau șireturi, pălării, blănuri, încălțăminte. Și pentru acestea a fost consultată o documentație bogată, astfel încât putem citi despre fondarea și evoluția fiecărei fabrici, despre investițiile în dezvoltare, numărul de angajați, denumirile avute și momentul naționalizării. Unde există informații, etapele evolutive ale fabricilor sunt observate prin imaginea directorilor de atunci. Următoare industriei ușoare sunt cele ale prelucrării lemnului și tipografică, care aveau, de asemenea, o veche tradiție în Oradea.

În continuare este abordată industria chimică, prin fabricile de îngrășăminte chimice, eter, produse farmaceutice, vopsele, materiale plastice și gheață. În numeroase locuri, autorul amintește dezvoltarea urbanistică a orașului, corelată celei industriale, stimulată de aceasta. Pe măsură ce industria s-a dezvoltat și în oraș au intrat mai mulți bani, veniturile în creștere le-au permis multor persoane să-și ridice noi locuințe. Este evident cazul imobilelor din centrul orașului, dar și apariția unor noi cartiere de case, care au presupus creșterea necesarului de materiale de construcții. Astfel, această industrie a avut premise bune de înflorire. Vorbim despre fabrici de cărămizi, țigle și fabrici de materiale pe bază de ciment și var.

Din datele culese de autor, descoperim că industria metalurgică a fost una dintre cele mai dinamice în această perioadă. În această categorie intră mai multe fabrici și tunătorii, iar aici este interesant de observat trecerea de la producția civilă la cea militară și invers. Pluguri, vase, recipiente metalice, mașini agricole, toate acestea se produceau la Oradea.

Dincolo de aspectele de business ale acestor unități industriale, autorul abordează arhitectura clădirilor (ies în evidență ansamblurile fabricilor de spirt, ale celei de bere, cea

de blănuri sau morile Emilia și Adria), dar și țesătura de străzi pe care toate acestea erau așezate, respectiv utilitățile la care erau conectate. Iluminatul stradal și alimentarea cu apă sunt văzute în perspectivă evolutivă, autorul acordându-le un spațiu generos, plin de date despre etapele lor, diferitele proiecte și entități care le-au făcut să funcționeze. Într-o etapă ulterioară a scrierii volumului, autorul a abordat publicitatea dedicată industriei și comerțului local, reușind în acest sens să adune un volum consistent de reclame apărute în presă, afișe, cataloage, calendare, broșuri și facturi personalizate.

O altă parte a volumului este dedicată infrastructurii de transport. Străzile orașului, dar mai ales podurile, sunt tratate cu atenție, la fel precum căile ferate. Vorbim atât despre căile ferate ce leagă orașul, deja din 1860, de Budapesta, apoi Cluj și alte orașe, cât și despre drumurile de fier din interiorul orașului – rețeaua de linii ferate industriale, respectiv cea de linii de tramvai.

Între „consecințele industrializării”, autorul abordează dezvoltarea comerțului, abordând câteva dintre cele mai importante magazine din centrul urbei. O altă repercusiune a fost îmbunătățirea vieții sociale, creșterea gradului de rafinament a unei părți a populației, respectiv apariția elitei locale. O parte a acestei elite este supusă unei analize aprofundate, preferându-se alegerea unor biografii de industriași și comercianți.

Volumul are la final câte un rezumat în limbile maghiară, germană și engleză, iar în anexe – planuri, fotografii, o listă a denumirilor unor străzi, articole de presă și documente. Bogăția informațiilor din carte presupune, însă, o cunoaștere de suprafață a realităților Oradiei antebelice și interbelice de către cititor, astfel încât să le poată contextualiza mai ușor.

Cristian CULICIU

Timothy Snyder, *Tărâmul morții – Europa între Hitler și Stalin*, Editura Humanitas, București, 2012, 568 p.

Cartea autorului american Timothy Snyder analizează perioada cea mai sângeroasă a istoriei secolului XX, având scopul de a aduce la lumină realitățile horifice ale celor două sisteme totalitare: stalinist și nazist. Titlul are o semnificație importantă, el subliniind un concept pe care autorul îl introduce în discursul său istoric. În prefața sa, el numește spațiul geografic aflat în interes (spațiul est-european cuprinzând Ucraina sovietică, Polonia, Bielorusia, țările baltice și Rusia europeană) drept *tărâmul morții*. Argumentează că acest spațiu, în perioada 1930-1945, a fost locul celor mai mari atrocități și crime de război, atât în timpul războiului propriu-zis, cât și în perioada interbelică. *Tărâmul morții* a fost un loc de înclăștare al NKVD-ului și SS-ului, care a dus la moartea a aproximativ 14 milioane de oameni în perioada 1930-1945.

Din punct de vedere metodologic, Timothy Snyder își structurează lucrarea în 11 capitole, având în același timp introducere și concluzie. Bibliografia sa variază de la surse primare, cum ar fi documentele oficiale eliberate de Wehrmacht sau SS în cazul germanilor, sau ale NKVD-ului când discută acțiunile sovieticilor. Totodată utilizează numeroase lucrări de specialitate, care îl ajută să structureze argumente istorice și științifice adecvate.

Fiecare din capitolele sale din punct de vedere al structurii are o construcție duală. Analizează în paralel atât acțiunile rușilor, cât și cele a germanilor, pentru a vedea diferențele ideologice și politice, dar și asemănările dintre aceste două sisteme. Pentru a da un plus de nuanță și de a sublinia magnitudinea uciderilor în masă, el introduce în discursul său istoric *componenta umană*. Astfel, în prima parte a oricărui capitol, avem analiza pur științifică și istorică, prin care Timothy Snyder își construiește firul argumentativ. În cea de-a doua parte el prezintă jurnalele și însemnările victimelor naziștilor și comuniștilor.